

1925-1941 YILLARDA O‘TKAZILGAN YER-SUV ISLOHOTI, UNING OG‘IR OQIBATLARI

Ro‘ziyeva Hilola To‘lqinjon qizi

Buxoro Davlat Universiteti

1-bosqich magistranti

Kogon tuman 2-maktab Tarix fani o‘qituvchisi

hilolaroziyeva7@gmail.com

+998882823227

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada agrar siyosat, 1925-1941 yillarda o‘tkazilgan yer-suv islohotlari, uning og‘ir oqibatlari muallif tomonidan yoritib berilgan. Qolaversa, yer-suv islohotlarini o‘tkazilishi bo‘yicha ham olimlarning fikr mulohazalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Kollektivizatsiya, agrar siyosat, yer-suv islohotlari, hokimiyat, repressiya, paxta yakka hokimligi.

ЗЕМЕЛЬНО-ВОДНЫЕ РЕФОРМЫ, ПРОВЕДЕННЫЕ В 1925-1941 ГОДАХ, И ЕЕ ТЯЖЕЛЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются аграрная политика, земельно-водные реформы, проведенные в период с 1925 по 1941 год, и их тяжелые последствия. Кроме того, представлены мнения ученых по вопросам реализации земельно-водной реформы.

Ключевые слова: Коллективизация, аграрная политика, земельно-водная реформа, власть, репрессии, хлопковая монополия.

LAND AND WATER REFORMS CARRIED OUT IN 1925-1941 AND ITS DIFFICULT CONSEQUENCES

ABSTRACT

In this article, the agrarian policy, the land-water reform carried out in 1925-1941, and its serious consequences are covered by the author. In addition, scientists' opinions on the implementation of land-water reforms are presented.

Key words: Collectivization, agrarian policy, land and water reforms, power.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil, 30-avgustdagi “Yoshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash tizimini

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4433-son qarori ijrosini ta'minlash, iqtidorli talaba yoshlarni ilm-fanga keng jalb etish borasida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.¹ Bu harakatlarga tashabbusim o'laroq, men ham O'zbekistonning 1925-1941 yillardagi tarixining asosiy bir qismi yer-suv bilan bog'liq islohotlar va ularning yurtimiz tarixidagi ahamiyatini yoritib berishga harakat qildim. Dastlabki harakatlardan biri bu-kollektivlashtirish siyosati bo'lib, 1928-1937 yillar oralig'ida amalga oshirilgan. Ushbu siyosatdan maqsad: qishloq xo'jaligini kollektivlashtirish orqali katta qishloq xo'jaligi korxonalarini (kolxozlar va sovxozlar) yaratish edi. Bu siyosat 1929-yilda boshlangan "to'liq kollektivlashtirish" davri bilan kuchaytirildi.

O'zbekistonda amaliyot: O'zbekistonda kollektivlashtirish jarayoni an'anaviy dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullanuvchi aholi uchun qiyin kechdi. Ko'pchilik dehqonlar o'z yerlarini va mol-mulkini yo'qotdi, bu esa noroziliklarga va qarshiliklarga olib keldi.

- Natijalar: Kollektivlashtirish natijasida qishloq xo'jaligi mahsulotlari ko'paydi, ammo bu jarayon dehqonlarning hayotini qiyinlashtirdi va 1930-yillarda ocharchilik holatlarini keltirib chiqardi.

Paxtachilikni rivojlantirish natijasida paxta monopoliya siyosati: Sovet Ittifoqi O'zbekistonda paxta yetishtirishni kengaytirishni asosiy maqsad qilib qo'ydi. Bu siyosat O'zbekistonni Sovet Ittifoqining asosiy paxta yetkazib beruvchi hududiga aylantirdi.

Sug'orish tizimlarini rivojlantirish: Paxta yetishtirishni oshirish uchun sug'orish tizimlari kengaytirildi va yangi kanallar qurildi. Biroq, bu ekologik muammolarni, xususan, Orol dengizining qurib ketishiga olib keladigan muammolarni keltirib chiqardi.

Mehnat tizimi: Paxta yetishtirishda majburiy mehnat keng qo'llanildi, bu esa aholining noroziligiga sabab bo'ldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Dehqonlarning hayot sharoitlari kollektivlashtirish va paxta monopoliya siyosati dehqonlarning an'anaviy turmush tarzini o'zgartirdi. Ko'pchilik dehqonlar kolxozlarda ishlashga majbur bo'ldi. Iqtisodiy qiyinchiliklar natijasida kollektivlashtirish va paxta yetishtirishning kengayishi dehqonlarning iqtisodiy holatini yomonlashtirdi. 1930-yillarda ocharchilik va kasalliklar keng tarqaldi.

1930-yillarda ocharchilik kelib chiqdi.

¹ Sh.Mirziyoyev "Yoshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror.T.2019

- Ocharchilikning sabablari: Kollektivlashtirish va paxta yetishtirishning kengaytirilishi oziq-ovqat yetishtirishning kamayishiga olib keldi. Bu esa 1930-yillarda O'zbekistonda ocharchilik holatlarini keltirib chiqardi. Ocharchilik natijasida minglab odamlar halok bo'ldi va aholining salomatligi yomonlashdi.

1925-1941 yillarda O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qishloq xo'jaligi islohotlari, xususan kollektivlashtirish va paxtachilikni rivojlantirish siyosati, Buxoro shahri va uning atrofidagi hududlarga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. Buxoro o'sha davrda O'zbekiston SSR tarkibiga kirgan va an'anaviy qishloq xo'jaligi, savdo va madaniyat markazi sifatida muhim rol o'ynagan. Quyida bu islohotlarning Buxoroga ta'siri haqida batafsilroq ma'lumot keltirilgan:

Kollektivlashtirishning Buxoroga ta'siri:

- An'anaviy dehqonchilikning buzilishi: Buxoro va uning atrofidagi hududlarda an'anaviy dehqonchilik va chorvachilik rivojlangan edi. Kollektivlashtirish siyosati natijasida dehqonlar o'z yerlaridan mahrum bo'lib, ularning yerlari kolxozlar va sovxozlar ixtiyoriga o'tkazildi.

- Qarshiliklar va repressiyalar: Buxoroda ham kollektivlashtirishga qarshilik ko'rsatilgan. Ko'pchilik dehqonlar o'z yerlarini va mol-mulkini yo'qotganliklari sababli norozilik bildirishgan. Bu noroziliklar Sovet hukumatining qattiq choralariga olib keldi: ko'plab dehqonlar va mahalliy rahbarlar qatag'on qilindi yoki surgun qilindi.²

- Ijtimoiy o'zgarishlar: Kollektivlashtirish Buxorodagi an'anaviy ijtimoiy tuzumni buzdi. Mahalliy aholining hayot tarzi va iqtisodiy faoliyati o'zgarib, ular kolxozlarda ishlashga majbur bo'ldi.

Paxtachilikni rivojlantirish siyosati:

- Paxta yetishtirishning kengayishi: Buxoro viloyati ham paxta yetishtirishning asosiy hududlaridan biriga aylandi. Sovet hukumatining paxta monopoliya siyosati doirasida Buxoroda paxta yetishtirish keng miqyosda rivojlantirildi.

- Sug'orish tizimlarining o'zgarishi: Paxta yetishtirishni oshirish maqsadida Buxoro atrofidagi sug'orish tizimlari qayta qurildi va yangi kanallar qazildi. Biroq, bu ekologik muammolarni keltirib chiqardi, chunki suv resurslari asosan paxta dalalariga yo'naltirildi.

- Mehnat tizimi: Paxta terim davrida Buxoroda ham majburiy mehnat keng qo'llanildi. Aholi, xususan ayollar va bolalar, qattiq sharoitlarda paxta terishga majbur qilindi. Iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlar keltirib chiqardi. Bular:

- An'anaviy hunarmandchilikning pasayishi: Buxoro an'anaviy hunarmandchilik va savdo markazi bo'lganligi sababli, qishloq xo'jaligining kollektivlashtirilishi va

² M.Jo'rayev "O'zbekistonning yangi tarixi". {O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida}. 2-kitob. T.2000.69 B.

paxtachilikka e'tibor qaratilishi hunarmandchilik va kichik savdo sohalarining pasayishiga olib keldi.

- Ocharchilik va qashshoqlik: 1930-yillarda kollektivlashtirish va paxta monopoliya siyosati natijasida Buxoroda ham ocharchilik holatlari kuzatildi. Oziq-ovqat yetishtirish kamayganligi sababli aholi qashshoqlik va ocharchilikdan aziyat chekdi. Madaniy va diniy ta'sirlar ko'rsatdi.³ 1930-yillardagi ocharchilik Buxoroga ta'siri bo'ldi.

- Ocharchilikning sabablari: Buxoroda ham paxta yetishtirishning kengayishi oziq-ovqat yetishtirishning kamayishiga olib keldi. Bu esa 1930-yillarda ocharchilik holatlarini keltirib chiqardi.

- Aholining qiyinchiliklari: Ocharchilik natijasida Buxoroda ham minglab odamlar halok bo'ldi va aholining salomatligi yomonlashdi. Bu davr Buxoro aholisi uchun katta sinov bo'ldi.

1925-1941 yillarda O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qishloq xo'jaligi islohotlari Buxoroga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. Kollektivlashtirish, paxtachilikni rivojlantirish va diniy ta'qiblar kabi siyosatlar Buxoroning an'anaviy ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tizimini o'zgartirdi.⁴ Bu davrda Buxoroda ham ocharchilik, qashshoqlik va repressiyalar keng tarqaldi, bu esa aholining hayotini qiyinlashtirdi.

1925-1941 yillarda Sovet Ittifoqining qishloq xo'jaligi siyosati doirasida O'zbekiston SSRda keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. Bu davrda qishloq xo'jaligida kollektivizatsiya, majburiy paxta yetishtirish va texnik modernizatsiya jarayonlari olib borildi. Ushbu islohotlar mintaqaning iqtisodiy va ijtimoiy tuzilishiga katta ta'sir ko'rsatdi. 1928-yilda Sovet Ittifoqida boshlangan kollektivizatsiya O'zbekistonda ham jadal suratda amalga oshirildi. Kichik fermer xo'jaliklari majburan kolxoz (jamoat xo'jaliklari) va sovxozlarga (davlat xo'jaliklari) aylantirildi. Shaxsiy mulk bekor qilinib, davlat nazorati ostidagi yirik qishloq xo'jalik korxonalari yaratildi.

Stalin rejimi O'zbekiston SSRni Sovet Ittifoqining asosiy paxta yetkazib beruvchi mintaqasiga aylantirishni maqsad qildi. Natijada, oziq-ovqat ekinlari ekilishi kamayib, dehqonlar paxta yetishtirishga majbur qilindi. Bu esa qishloq xo'jaligida katta muammolar keltirib chiqardi:

- G'alla va oziq-ovqat mahsulotlari tanqisligi yuzaga keldi.
- Tuproq eroziyasi va ekologik muammolar kuchaydi.

³ M.Jo'rayev "O'zbekistonning yangi tarixi". {O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida}. 2-kitob. T.2000.75 B.

⁴ Q.Rajabov "Buxoroga qizil armiya bosqini va unga qarshi kurash".T.2002. 72 B.

- Ishlab chiqarish hajmi ortgan bo'lsa-da, dehqonlarning hayot sharoitlari yomonlashdi.

Texnik modernizatsiya va Sug'orish ishlari; 1930-yillarda qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish uchun traktor va qishloq xo'jaligi texnikalari keltirildi. Sug'orish tizimlarini yaxshilash maqsadida katta miqyosdagi kanallar qazildi. Biroq, noto'g'ri rejalashtirilgan sug'orish ishlari natijasida suv resurslarining beparvo sarflanishi kuzatildi.

Ijtimoiy va iqtisodiy natijalar; bu islohotlar natijasida O'zbekistonning qishloq xo'jaligi tizimi to'liq Sovet iqtisodiy modeli asosida shakllandi.

- Mahalliy aholining an'anaviy xo'jalik yuritish tartibi buzildi.

- Dehqonlarning iqtisodiy mustaqilligi yo'qoldi va ular davlatga qaram bo'lib qoldi.

- Oziq-ovqat mahsulotlari yetishmovchiligi sababli turli qiyinchiliklar yuzaga keldi.

20-yillar oxirlariga kelib qishloqlarda bozor munosabatlari muhiti tobora ko'proq barham topa boshlagan edi. Sho'ro davlati 1929 yilning kuzidan boshlab kooperatsiyani rivojlantirish siyosatini har tomonlama jamoalashtirish siyosati bilan almashtirdi. Ayni paytda mahalliy sharoit mutlaqo hisobga olinmadi. Buning ustiga mahalliy matbuot ham «kollektivlashtirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud», degan xato fikrlarni yoritib bordi.

1930 yilning yanvarida sobiq hukmron firqa markazqo'mining jamoalashtirish uchun quloqlarni sinf sifatida tugatish to'g'risidagi qarori e'lon qilindi. Unga asosan O'zbekiston Komfirqa markazqo'mining ham **“Jamoalashtirish va quloq xo'jaliklarini tugatish to'g'risida”** gi qarori qabul qilindi (1930 yil 17 fevral). Qarorga asosan respublikada yalpi jamoalashtiriladigan 17 ta rayon belgilab berildi. Lekin bu joylarda jamoalashtirish uchun sharoit yo'q edi.⁵ Ayrim rayonlarda buyruqbozlik, qo'rqitish usuli bilan bir necha hafta amalga oshirildi. Jamoa xo'jaliklariga kirmaganlarga suv berish taqiqlandi, ularga qo'shimcha soliqlar solindi, surgun qilindi.

Jamoalashtirish quloq xo'jaliklarini tugatishga qaratilgan edi. Ammo shu bahonada ko'pgina o'rta hol va kambag'al dehqonlarning xo'jaliklari ham tugatildi. 1930 yilda O'zbekistonda tugatilgan 2648 xo'jaliklarining aksariyati o'rta hol va kambag'al dehqonlar xo'jaliklari edi.

Jamoalashtirishdagi bunday qo'pol xatolar dehqonlarning ommaviy noroziligiga sabab bo'ldi. 1930 yil 25 fevralida Farg'ona, Andijon, Buxoro, Toshkent, Xorazm, Samarqand o'lkalarining ko'pgina joylarida ommaviy noroziliklar boshlandi. Ayrim

⁵ N.Toshpo'latov "Agrar siyosat.1925-1929 yillarda o'tkazilgan yer-suv islohoti". Sam.2020. 5-6 B.

joylarda ular sho'ro hukumatiga qarshi siyosiy chiqishlarga aylandi. Aksariyat dehqonlar esa jamoa xo'jaliklaridan chiqa boshladilar. 1930 yilning martida jamolashtirish foizi 47% tashkil etgan bo'lsa, 1930 yilning mayida bu ko'rsatkich 29 % tushib qoldi.

1930 yilning kuzidan boshlab yana jamoalashtirish tazyiqi boshlandi. 1931 yilning yoziga kelib **56,7%** dehqon xo'jaliklari birlashtirildi. 1930-1933 yillar mobaynida dehqon xo'jaliklarining soni 5.5 mingga yetdi. Ularning ko'pchiligi sobiq Ittifoqning boshqa rayonlariga, Ukraina Sibirga ko'chirib yuborildi.

Respublikaning o'zida esa 17 ta "quloq" qishloqlari tashkil qilindi.⁶

O'zbekistonda qishloq xo'jaligini jamolashtirish rasman 1932 yilda poyoniga yetkazildi. Jamoa xo'jaliklariga kirmay qolganlar uchun tazyiq yana avj oldirildi. Ular uchun soliq miqdori jamoa xo'jaligi a'zolariga nisbatan 50 % oshirildi. Natijada birinchi besh yillik oxirida joylashtirish foizi 91.5% ga yetdi. 1939 yilda esa bu ko'rsatkich 99.5% ga yetdi.⁷ Yakka xo'jaliklar faoliyati barham topdi. Yirik jamoat ishlab chiqarish qishloq xo'jaligini tashkil etishning amaldagi birdan bir shakli bo'lib qoldi.

Jamoa xo'jaliklari dehqonlarning ishlab chiqarish vositalarini birlashtirish asosida tuzildi. Bu vositalar yagona bo'linmas fondga qo'shilib, jamoa xo'jaliklari a'zolari jamoa xo'jaliklaridan chiqib ketadigan bo'lsalar, ularga qaytarb berish mumkin emas edi. Aynan mana shu qoida dehqonlarning mulkdan ajralib qolishiga sabab bo'lgan edi.

Kolxozlar iqtisodiy jihatdan butunlay davlatga qaram bo'lib qoldi. Ularning mustaqilligi va tashabbusi keskin cheklandi. Yirik ishlab chiqarish vositalari esa MTS(mashina traktor stansiya)lar orqali davlat qo'lida to'planib bordi. MTSlar jamoa xo'jaliklar dalalarini natural haq evaziga ishlab berar, bu haqning miqdorlari esa yuqoridan belgilab berilar edi. 1933 yilning boshlarida O'zbekistonda 73 MTSlar faoliyat ko'rsatdi. Sovxozlar tuzilishiga ham alohida e'tibor qaratildi. Birinchi besh yillik oxirida O'zbekistonda tuzilgan savxozlar soni 60 taga yetdi.

Stalincha rahbariyat jamoa xo'jalik a'zolari jamoa xo'jaliklaridan ketib qolishning oldini olish maqsadida ularga pasport berilishini taqiqladi. Chunki ular biron joyga borib, muqim yashash imkoniyatiga ega bo'lolmas edi. Mamlakatni xom ashyo bilan hamda paxta mustaqilligini ta'minlash uchun O'zbekiston hududida paxta yakka hokimligi joriy etildi. 1929-1932 yillarda **paxta ekiladigan yer maydonlari 550 ming dan 928 ming** gacha yetdi.⁸

⁶ A.Azizxo'jayev "Mustaqillik: Kurashlar, iztiroblar, quvonchlar". T.2001. 56 B.

⁷ R.Shamsutdinov "Qishloq fojeasi: Jamoalashtirish, quloqlashtirish, surgun". T.2003. 85 B.

⁸ M.Jo'rayev "O'zbekistonning yangi tarixi". {O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida}. 2-kitob. T.2000. 180 B.

Yalpi paxta hosili esa 625 ming tonnadan 752 ming tonnaga yetkazildi. 1932 yilga kelib, respublika ittifoq **paxtasining 60%**ni bera boshladi. Irrigatsiya va qurilish ishlariga e'tibor qaratilib, 1937-1940 yillar maboynida respublikada **sug'oriladigan yerlar maydoni 260 ming gektarga** kengaydi. Bu xil tadbirlarni o'tkazishda kuzatiladigan birdan bir maqsad respublikada paxta yakka hokimligini yanada qaror toptirish edi. 1939 yilda yalpi paxta hosili deyarli 1 mln. 583 ming t. ga yetdi, hosildorlik esa gektaridan 17.8 s. ni tashkil etdi. Urushdan oldingi yillarda O'zbekiston qishloq xo'jaligining hamma sohalari asosan markaz sanoatini rivojlantirishga moslashtirildi. Bu davrda ba'zi iqtisodiy muvaffaqiyatlarga qaramay, jamoalashtirish natijasida dehqonlarga xos bo'lgan turmush tartibi buzildi, ma'naviy, axloqiy qadryatlar zavol topdi.

XULOSA

Xulosa qilish mumkinki, "Yuqoridan qilingan inqilob"dan me'ros bo'lib qolgan eng og'ir narsa- yer egaligining yo'q bo'lib ketishi, mehnatkash inson bilan yer, jamiyat bilan tabiat aloqalarining buzilib, yemirilib borishi bo'ldi. Qishloq uchun an'ana bo'lib kelgan ko'pgina xalq odatlari va rasm-rusumlarini qoralash, dinga qarshi tashviqot va targ'ibot ham qishloq yoshlariga salbiy ta'sirini o'tkazibgina qolmay aholining ijtimoiy- iqtisodiy, madaniy hayotiga katta salbiy ta'sir qildi. Bu davr oralig'ida yer va suv munosabatlariga oid tub burilish davri bo'ldi. Bir ma'noda, aytganda boy quloq xo'jaliklari tugatildi, ko'chmanchi aholi o'troqlashdi, vaqf yerlari kamaytirildi va barcha yerlar davlat mulkiga aylantirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.Mirziyoyev. "Yoshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror.T.2019
2. Q.Rajabov. "Buxoroga qizil armiya bosqini va unga qarshi kurash".T.2002
3. R.Shamsutdinov. "Qishloq fojeasi:Jamoalashtirish,quloqlashtirish,surgun". T.2003
4. A.Azizxo'jayev."Mustaqillik:Kurashlar,iztiroblar,quvonchlar".T.2001
5. M.Jo'rayev "O'zbekistonning yangi tarixi". {O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida}. 2-kitob. T.2000
6. N.Toshpo'latov. "Agrar siyosat.1925-1929 yillarda o'tkazilgan yer-suv islohoti". Sam.2020
7. K.Rahmonov. "Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixi matbuot sahifalarida". T.2012

8. Yavmutov D. S., Yuldosheva B. M. ISSUES OF ASSESSMENT OF THE NATURAL RESOURCE POTENTIAL OF THE REGION FOR RECREATIONAL PURPOSES //Modern Science and Research. – 2025. – T. 4. – №. 2. – С. 77-86.
9. Yuldosheva B. M. Somoniylar VA Qoraxoniylar Davrida Buxoro Shahar Madaniyatining Rivojlanishi Va Atrof-Muhitga Munosabat //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 3. – С. 1307-1313.
10. Юлдошева Б. М. ПАХТА МОНОПОЛИЯСИНИНГ БУХОРО ШАҲАР АТРОФ МУҲИТИГА ТАЪСИРИ (XX АСР ДАВОМИДА): Юлдошева Бибиражаб Миржоновна, Бухоро давлат университети таянч докторанти //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – Т. 5. – С. 46-51.
11. Yuldosheva B. M., qizi Islomova S. J. IX-XIII Asrlarda Movarounnahrning Siyosiy-Tarixiy Geografiyasi //Miasto Przyszłości. – 2023. – T. 41. – С. 132-135.
12. Юлдошева Б. М. ЭКОЛОГИК МУАММОЛАР: ХАЛҚАРО ҲАМЖАМИЯТ МУНОСАБАТИ ВА ТАРИХИЙ ЁНДАШУВ: Юлдошева Бибиражаб Миржоновна Бухоро давлат университети докторанти //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – Т. 5.
13. Mirjonovna Y. B. Question About the Environment: Has the Historian Studied the Environmental Problem? //Academica Globe. – 2021. – Т. 2. – №. 01. – С. 10-17.
14. www.ziyouz.com kutubxonasi
15. https://uz.wikipedia.org/wiki/O‘zbekiston_Kommunistik_partiyasi